

دیباچه‌های چکامهٔ عربی در عصر آغازین اسلام

دکتر حسین عطوان

مجموعه

دکتر عباس اقبالی

(عضو هیئت علمی دانشکدهٔ ادبیات)

۱۳۹۶

سرشناسه	: عطوان، حسین
عنوان قراردادی	: مقدمه‌القصیده‌العربیة فی صدرالاسلام.
عنوان و نام پدیدآور	: دیباچه‌های چکامه عربی در عصر آغازین اسلام/ تالیف حسین عطوان؛ ترجمه عباس اقبالی.
مشخصات نشر	: تهران : سخنوران، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۹۲ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۵-۳۸۸-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: شعر عربی -- ۴۱-۱۳۲ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	: Arabic poetry -- 661-750 -- History and criticism
شناسه افزوده	: اقبالی، عباس، ۱۳۳۲ - مترجم
رده بندی کتب	: ۱۳۹۶۷۰۴۱ع/۲۳۳۵PJA
رده بندی دیوبی	: ۷۰۳۰۹۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۷۴۴۱

عنوان کتاب: دیباچه‌های چکامه عربی در عصر آغازین اسلام

مؤلف: دکتر حسین عطوان

مترجم: دکتر عباس اقبالی

ناشر: سخنوران

ویراستار: دکتر علی نجفی ایوکی

صفحه آرا - طراح جلد: اقدس عدالت پور - سخنوران

سال و نوبت چاپ: ۱۳۹۶ - اول

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۸۷-۶۰۰-۴۵۵-۳۸۸-۹

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

انتشارات سخنوران: کارگر شمالی، بعد از ادوارد براون، شماره ۱۴۰۷، طبقه اول، تلفن: ۶۶۴۷۶۳۰۶

فهرست مطالب

۷	مقدمه مترجم
۱۰	مقدمه مؤلف
۱۳	فصل اول: اوضاع شعر در صدر اسلام
۲۱	فصل دوم: قصاید جاهلی و اسلامی - ساعران مخفون
۲۵	فصل سوم: موضوعات شعر صدر اسلام
۲۹	فصل چهارم: مقدمه طللی
۴۵	فصل پنجم: مقدمه غزلی
۵۳	فصل ششم: مقدمه وصف کجاوه‌نشینان
۵۹	فصل هفتم: مقدمه وصف خیال
۶۵	فصل هشتم: مقدمه جوانی و پیری
۷۳	فصل نهم: مقدمه دلاوری
۷۹	فصل دهم: مقدمه اشتیاق به وطن
۸۱	فصل یازدهم: مقدمه دینی

۸۷ خلاصه سخن
۸۹ فهرست منابع مؤلف
۹۲ فهرست منابع مترجم

www.ketab.ir

سخن مترجم

ویژگی‌های محیط جزیره العرب، زمینه‌ساز پرورش خیال شعری و رونق بازار شاعری بود. وانگهی در ساختار اجتماعی عربان پیش از اسلام، به‌ویژه در رژیم قبیله‌ای، شاعران حکیمان و کنشگران - معجزه‌شمار می‌آمدند و شعر آنان به مثابه یک سلاح رسانه‌ای، از هویت و اعتبار یک قبیله نافع می‌نمود یا به نبرد رقیبان برمی‌خاست. بدین ترتیب در کاربست اجتماعی، شعر به یک رسانه در خدمت قبیله بود. گذشته از این‌ها، شعر مکنونات قلبی و احساسات و اطفاف شاعران را به تصویر می‌کشید.

جایگاه شعر و شاعری، درخشش کلام، رایانی مانند صاحبان معلقات و شاعران صعالیک و آفرینش شاهکارهای ادبی، اسرار مپانی، اختاری قصاید از قبیل مقدمه‌ها و درون‌مایه‌های این هنر و پیدایش مکاتبی مانند مکتب سمرقند، ازجمله عوامل رونق بازار شعر در عصر جاهلی است.

در عصر آغازین اسلام، چراغ شعر و شاعری به کم‌سوئی رسید. با تغییر رویکرد شاعران مسلمان و رخصت و تشویق پیامبر اکرم (ص) به سرودن شعر، در دیگر شعله این هنر برافروخته گشت و شاعران مورد توجه مردم قرار گرفتند؛ شاعران سندن با تحول در مضامین و محتوای سروده‌های خویش، با زبان شعر، به تبلیغ و تعلیم آموزه‌های دینی و دعوت مردم به دین اسلام پرداختند. گرچه در سبک شعری، بسیاری از آنان همچنان نگهدار سبک شعر جاهلی بودند و همانند شاعران دوره جاهلی، قصاید خود را با مقدمه‌هایی آغاز می‌کردند که به سبک رایج همان دوره بود؛ مقدمه‌هایی از قبیل مقدمه غزلی، مقدمه طللی، مقدمه وصف کجاوه‌نشینان، مقدمه وصف خیال و...؛ ولی تحولات

اجتماعی پس از ظهور اسلام، شرایط نوین جامعه مسلمانان، رویدادهای جهان اسلام، برخی از شاعران را به سوی بازنگری، تجدید و نوآوری در این مقدمه‌ها سوق داد و مقدمه‌هایی ابداع شد که در ادب عربی پیشینه نداشت.

در کتاب «مقدمة القصيدة العربية في صدر الاسلام»، تألیف دکتر حسین عطوان، استاد ادبیات دوره اموی در دانشگاه اردن، ضمن بررسی زمینه‌های تحولات ادبی در صدر اسلام، مقدمه‌های رایج قصاید آن روزگار تحلیل شده است. مؤلف کتاب با ارائه نمونه‌هایی از مقدمه‌های قصاید شاعران آن روزگار، به‌ویژه شاعران مختصرم - که در دوره جاهلی و صدر اسلام شعر سروده‌اند - تحولات مقدمه قصاید آن روزگار را تبیین کرده و به مقایسه آن‌ها با مقدمه‌های قصاید هلی پرداخته است.

انگیزه ترجمه این کتاب آن است که نگارنده‌اش از اساتید ادب عربی دانشگاه عمان است و در زمینه ادب عربی، که به سبب اثر تألیفی دارد و این اثر در عین اختصار، مستند و معرف مراجع و منابع پژوهشی بسیاری است. وانگهی، مقدمه قصاید بهترین بازتاب‌دهنده تحول شعر در صدر اسلام هستند و آنچه در این کتاب تبیین شده، برای دانشجویان ادب عربی و کسانی که شعر صدر اسلام را بررسی می‌کنند کارآیی دارد؛ به‌ویژه آنکه مؤلف کتاب در ارجاعات خویش مراجع بسیاری برای پژوهشگران آورده است. افزون بر این‌ها، این ترجمه می‌تواند در درجۀ تاریخ ادب عربی مقطع کارشناسی ادبیات فارسی و ادب عربی مورد استفاده قرار گیرد.

لازم است گفته شود که در این ترجمه به رسم امانتداران، دست‌نوشته‌های مؤلف، از متن گرفته تا پاورقی همگی ترجمه شده است. البته در پاره‌ای موارد مانند رویکرد صحابه پیامبر اکرم (ص) به شعر و شاعری، با افزودن سروده‌هایی از امام علی (ع)^۱ یا ابیاتی از غدیریات حسان و سایر صحابه که موقعیت شعر در صدر اسلام را بیشتر معلوم می‌کند، توضیحاتی افزوده شده است.

به علاوه از آن روی که مؤلف محترم ابیات استشهادی در متن کتاب را توضیح داده

۱. برای آشنایی بیشتر به دیوان اشعار منسوب به امام علی (ع) و صفحه ۵۶ و ۵۷ جلد سوم ترجمه فارسی کتاب الغدیر علامه امینی مراجعه شود.

است و ترجمه آن‌ها کاری تکراری به نظر می‌رسید، افزون بر آنچه توسط نویسنده در بخش توضیح لغات در پاورقی آمده، برخی توضیحات نیز از قبیل شرح معنای مؤثر در فهم تحلیل‌های مؤلف در آن پاورقی گنجانده شد.

از همکار گرانسنگ جناب آقای دکتر علی نجفی ایوکی، دانشیار گروه عربی دانشگاه کاشان، که ویراستاری ادبی متن ترجمه را عهده‌دار شدند و از مدیریت انتشارات دانشگاه کاشان در ارزیابی این ترجمه را به انجام رسانده و مجوز نشر را صادر نمودند، تشکر می‌شود.

عباس اقبالی

عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان

بهار ۱۳۹۶

www.ketab.ir

مقدمه مؤلف

ارزش فراوان هر یک از مقدمه قصیده‌های عربی عصر آغازین اسلام، نبود پژوهشی کامل و کتابی مستقل در باره این مقدمه‌ها، مرا بر آن داشت تا به تألیف این کتاب که درباره «مقدمه قصیده عربی صدر اسلام» است بپردازم.

این کتاب دارای یازده فصل است؛ در سه فصل نخست آن، برخی موضوعات مهم مربوط به این بحث، از قبیل اوزان شعر در صدر اسلام، قصاید اسلامی و جاهلی شاعران مُخَضَّرَم و مباحث شعر صدر اسلام را آورده‌ام، و در شش فصل بعدی، مقدمه‌های سنتی عرب از جمله مقدمه طللی، مقدمه غزلی، مقدمه وصف کجاوه‌نشینان، مقدمه وصف خیال، مقدمه جانی و پیری و مقدمه دلآوری را بررسی کرده‌ام. در دو فصل پایانی، مقدمه‌های جانی که مشهورترین آن‌ها «مقدمه اشتیاق به وطن» و «مقدمه دینی» است، واکاوی شده‌اند.

در این پژوهش، شیوه بررسی ادبی را برگزیده‌ام و با تکرار روش‌ها کاری ندارم. به دیگر بیان، مضامین مقدمه‌های سنتی را تبیین نموده و در کنار شواهد معنایی و مفاهیم ابتکاری و افزوده شاعران مُخَضَّرَم، معانی و اصول تکراری آن‌ها را کشف کرده‌ام. همچنین مضامین مقدمه‌های جدید را توضیح داده و اندیشه‌ها و صور خیالی تکراری شاعران را برشمرده‌ام. در این روش، تفسیر یا توجیه تأویلی را به کار نگرفته و برای دستیابی به نتایج و داوری، به هر چاره‌ای دست نیازیده‌ام.

همچنین به منابع و مراجعی بی‌شمار از قبیل دیوان‌ها و مجموعه‌های شعر،

کتاب‌های سیره، فتوحات و تاریخ، طبقات و شرح احوال و کتاب‌های ادبیات و منابع نقدی مراجعه کرده‌ام. البته دیوان‌ها و مجموعه‌های شعر، مهم‌ترین مراجع من بوده‌اند؛ زیرا این منابع متن‌های مورد بحث این کتاب را دربردارند. هرچند در سایر منابع، بخشی از مطالب و اطلاعات قابل استفاده یافت می‌شود.

گذشته از این‌ها، به پژوهش‌های فراوانی که درباره شعر صدر اسلام به انجام رسیده، توجه شده است. در بین این منابع، کتاب‌های تاریخ ادبیات، به این دلیل که نظریاتی گوناگون و سودمند ارائه داده‌اند، مورد اهتمام بیشتری بوده‌اند. از خداوند بلندمرتبه خواهان دریافتی درست در گفتار و کردار دارم.

حسین عطوان

عمان ۱۹۷۸/۴/۱۵ م

www.ketab.ir